

27. Синчук С.М., Бурак В.Я. Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. /За ред. С.М. Синчук. –К.: Т-во «Знання», КОО, 2003. –306 с.

28. Сирота І.М. Право соціального обслуговування в Україні: Учебник. –Х.: «Одиссей». 2004. –384 с.

29. Стаховська Н.М. Відносини в праві соціального

забезпечення: Дис... канд. юрид. наук. –Київ, 2000. –202 с.
30. Проблемы теории государства и права: Учебник /Под ред. С.С. Алексеева. –М.: Юрид. лит., 1987. –448 с.

Надійшла до редколегії 02.10.2006

СОЛОПОВА И.В. СТРУКТУРНЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ПРАВООТНОШЕНИЙ В МЕДИЦИНСКОМ ОБСЛУЖИВАНИИ

Рассмотрены субъекты социально-обеспечительных правоотношений, права граждан на социальную защиту и особенности их законодательного обеспечения, учитывая представление и получение определенных видов медпомощи, а также особенности правоотношений в медицинском обслуживании.

SOLOPOVA I.V. STRUCTURAL ELEMENTS LEGAL RELATIONSHIPS IN HEALTH SERVICES

Subject's social-secured legal relationships, rights of citizens on social protection and features of their legislative maintenance are considered, taking into account representation and reception of the certain kinds of medical service, and also feature legal relationships in health services.

УДК 347.131.222

Н.В. ТОКАР

Харківський національний університет внутрішніх справ

ВИМОГИ, НА ЯКІ ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ НЕ ПОШИРЮЄТЬСЯ¹

Досліджені вимоги, на які позовна давність не поширюється та висловлені пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання інституту, що розглядається.

Питання порушення певних прав суб'єктів цивільних правовідносин становить юридичну проблему, що має зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями, які стоять перед інститутом позовної давності в цивільному праві України.

Дослідженню правових норм, які діють у сфері позовної давності, в науковій та навчальній літературі приділялася певна доля уваги багатьма науковцями, зокрема, М. П. Рингом, М. Я. Кирилловою, З.В. Ромовською, Ю.К. Толстим та іншими. Проте, сьогодні багато питань, пов'язаних зі строками позовної давності, залишилися не дослідженими. При написанні роботи ми намагалися використувати не тільки роботи вказаних вчених-юристів, які працювали над проблемами строків позовної давності, але й використовували нормативну базу, листи та роз'яснення Вищого господарського суду України, матеріали узагальнення судової практики. Тому метою та завданням даної роботи є дослідження й аналіз вимог, на які позовна давність не поширюється та висловлення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання інституту, що розглядається. Новизна статті міститься в розкритті найбільш проблемних питань, що стосуються вимог, на які позовна давність не поширюється.

За загальним правилом, позовна давність поширюється на всі цивільно-правові вимоги, що впливають із зобов'язальних прав, а також з порушення права власності і інших суб'єктивних абсолютних прав, проте законом передбачаються вимоги, на які позовна давність не поширюється, і це повинне бути обов'язково прийняте до уваги судом. Так, стаття 268 ЦК України [1] передбачає вимоги,

на які позовна давність не поширюється:

1) на вимогу, що випливає з порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом;

2) на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу;

3) на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю;

4) на вимогу власника або іншої особи про визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушено його право власності на інше речове право;

5) на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування);

6) на вимогу центрального органу виконавчої влади, що здійснює керування державним резервом, стосовно виконання зобов'язань, що впливають із Закону України «Про державний матеріальний резерв».

Даний перелік не є вичерпним, і законом можуть бути встановлені також інші вимоги, на які не поширюється позовна давність. У зв'язку з тим виникає ряд питань: чому це не вирішено в одному акті і чи сприяє єдності розміщення окремих вимог у цих актах цивільного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дає підставу вважати, що розв'язання даної проблеми було започатковано ще у публікації В. Цікало «Вимоги, на які не поширюється позовна давність» [2], але на даний час вона досі залишилася не вирішеною, багато питань залишилися ще недослідженими. Отже, наведеним обумовлена мета і новизна статті щодо внесення доповнення до п.4 ч.1 ст.268 ЦК України. Основне завдання - встановити ви-

¹ Первинна рекомендація з напрямку досліджень; докт. юрид. наук Шишка Р.Б. (ХНУВС).

ключення із правила про незастосування позовної давності до вимог, які випливають із порушення особистих немайнових прав; виділення в законі правила щодо непоширення позовної давності на вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, є зайвим.

Якщо звернутися до міжнародного приватного права, відповідно до ч.2 ст.35 Закону України «Про міжнародне приватне право» [3], вимоги, на які позовна давність не поширюється, визначаються правом України, якщо хоча би один із учасників відповідних відносин є громадянином України або юридичною особою України. Для захисту особистих немайнових прав строки позовної давності, як правило, не встановлюються, крім випадків, встановлених законом (п.1 ч.1 ст.268 ЦК України). Особливістю особистих немайнових прав є їхнє існування протягом невизначеного строку. Саме тому закон не обмежує в часі можливість звернення за захистом цих прав.

Такий же підхід покладений в основу інституту давності в Кодексі канонів Східних Церков. Відповідно до канону 1542 «не підлягають давності: права і обов'язки, які безпосередньо стосуються духовного життя вірних; права й обов'язки, які випливають із Божого закону» [4, с.376]. До особистих немайнових прав відносяться: право на ім'я, для юридичних осіб - право на найменування, право честі, гідності, ділову репутацію, недоторканність приватного життя, особисту і сімейну таємницю, право вільного пересування, вибір місця перебування і проживання, права авторства на всі види здобутків літератури, мистецтва, живопису, скульптури і т.п., а також право авторства на наукові відкриття, винахід, раціоналізаторську пропозицію і інші нематеріальні блага, що належать громадянину від народження або в силу закону.

Разом із тим, у п.2 ч.2 ст.258 ЦК України встановлена скорочена позовна давність тривалістю в один рік до вимог про спростування недостовірної інформації, уміщеної у засобах масової інформації. До вимог про відшкодування моральної шкоди власником або уповноваженим їм органом, заподіяної порушеннями законних прав працівника, якщо вони привели до моральних страждань, втрати нормальних життєвих зв'язків і вимагають від нього додаткових зусиль для організації свого життя, застосовується тримісячна, а по справах про звільнення - двомісячна давність (ст.ст.233, 237-1 Кодексу законів про працю України) [5].

До особистих немайнових прав повинні бути віднесені права батьків стосовно дітей, як відносин споріднення. Самі по собі відносини споріднення не можуть бути обмежені яким-небудь строком і виникають на їхній основі права батьків стосовно дітей також не обмежені строком. Батькам, зокрема, надане право вимагати в позовному порядку повернення дітей від будь-якої особи, що утримує дітей у себе не на підставі законів або постанови суду, причому суд не зв'язаний формально правом батьків і вирішує справу щораз, винятково, виходячи з інтересів дітей. На дану вимогу не можуть бути поширені строки позовної давності, тому що це суперечило б сутності відносин між батьками і дітьми.

У випадках, передбачених законом, над дітьми може бути встановлена опіка, необхідна для захисту майнових і особистих немайнових прав і інтересів малолітніх дітей. У всіх випадках призначення опіки над дітьми, опікунам надано законом право вимагати підопічного від будь-якої особи, що утримує його у себе не на підставі закону або рішення суду (ч.2 ст.249 СК України) [6]. У цьому випад-

ку вимога опікуна не може бути обмежена строком позовної давності, оскільки це особисті немайнові відносини, метою яких є виховання дітей, захист їхніх інтересів.

Регулюючи сімейні відносини, закон встановлює обов'язкове право реєстрації факту народження дитини і запису батьків - батька і матері дитини (ч.1 ст.122 СК України). Запис про народження в книгах запису актів громадянського стану є доказом походження дитини від зазначених у ній батьків. Однак якщо запис про народження з тих або інших підстав зроблений помилково і не відповідає дійсності, то він може бути оскаржений в судовому порядку. У результаті заперечування запису, він, за рішенням суду, може бути анульований, і всі права і обов'язки, що виникли між конкретними особами на цій підставі, вважаються такими, що припинилися або навіть не виникали.

На практиці позови про визнання неправильними записів батьківства органами РАГСу можуть бути пред'явлені в суді за місцем проживання відповідача в межах загального строку позовної давності, встановленого ЦК України і обчислювального з того моменту, коли позивач довідався про реєстрацію дитини на його ім'я. Таким чином, на вимоги про оспорювання записів батьківства поширюється загальний трирічний строк позовної давності, початок якого визначається з моменту, коли громадянин довідався або міг довідатися про запис, що відбувся, в органах РАГСу про визнання батьківства. Тим більше, що законодавець застосував річний строк позовної давності по захисту честі і гідності, але чомусь не порадив можливим застосувати цей строк на сімейні правовідносини.

Вважаємо, що встановлення виключень із правила про незастосування позовної давності до вимог, які виникають із порушень особистих немайнових прав, є принаймні спірним. В ст.3 Конституції України 1996 року [7] закріплено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю. Отже, очевидно, що особистим немайновим правам фізичних осіб повинен бути забезпечений підвищений правовий захист. Він повинен проявлятися і у незастосуванні до вимог, які випливають із порушення цих прав, позовної давності. Положення чинного законодавства України, які встановлюють виключення із правила про незастосування позовної давності до вимог, які випливають із порушення особистих немайнових прав, суперечать правовій природі цих прав. Будучи необмеженими в часі, особисті немайнові права повинні бути захищені незалежно від того, скільки часу пройшло з моменту їхнього порушення [8, с.64]. Тому, зважаючи на це, вважаю доцільним виключити з п.1 ч.1 ст.268 ЦК України слова «крім випадків, встановлених законом».

Не застосовуються строки давності по вимогах вкладників до банку (фінансової установи) про видачу внесків (п.2 ч.1 ст.268 ЦК України). Основна причина, у силу якої відповідні вимоги віднесені до числа не охоплених позовною давністю, складається в їх безстроковому характері.

У відповідності зі ст.47 Закону України «Про банки й банківську діяльність» [9] операції по прийняттю внесків (депозитів) від юридичних і фізичних осіб можуть здійснювати будь-які банки. Під банком у цьому законі розуміють юридичну особу, яка має виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати операції із залученням у внески коптів фізичних і юридичних осіб і розміщення зазначених коштів від свого імені на власних умовах і на власний ризик, відкриття і ведення банківських розрахунків фізичних і юридичних осіб.

Поняття фінансової установи розкривається в ст.1 Закону України «Про фінансові послуги і державне регулювання ринку фінансових послуг» [10]. Фінансова установа - це юридична особа, що, відповідно до закону, надає одну або кілька фінансових послуг і яка внесена до відповідного реєстру в порядку, установленому законом. До фінансових установ відносять банки, кредитні союзи, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, винятковим видом діяльності яких є надання фінансових послуг.

Як видно, ці відносини є строковими, однак вони можуть продовжуватися на невизначений строк. Відповідне положення ст.268 ЦК України можна пояснити, так само, бажанням законодавця максимально забезпечити інтереси клієнтів банку, з метою їхнього заохочення до вкладення своїх коштів в економіку України.

Відповідно до ч.1 ст.76 Закону України «Про використання ядерної енергії і радіаційної безпеки» право на подачу позову про відшкодування ядерної шкоди, заподіяної життю і здоров'ю особи, не обмежується строком давності [11]. Подібне правило про незастосування позовної давності до вимог про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, міститься в п.3 ч.1 ст.268 ЦК України. Вважаю, що окремо виділяти в законі правило, згідно з яким позовна давність не поширюється на вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, є зайвим. У ст.ст.27, 49 Конституції України проголошене право кожного на життя і на охорону здоров'я. Ці конституційні права є особистими немайновими, оскільки вони позбавлені економічного змісту, не відчужувані від імені, не можуть бути припинені при житті їхніх носіїв і виникають у наслідку події - з факту самого народження. Таким чином, вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, належать до вимог, які виникають із порушення особистих немайнових прав, на які позовна давність, як відомо, не поширюється.

До невід'ємних прав людини ст.56 Конституції України відносить право на відшкодування за рахунок держави або органів місцевого самоврядування матеріальної і моральної шкоди, заподіяної незаконним рішенням органів державної влади і місцевого самоврядування при здійсненні ними своїх повноважень. З урахуванням цієї норми Конституції і абсолютного характеру права власності, по ЦК України, позовна давність не поширюється і на вимогу власника або іншої особи про визнання незаконним правового акту органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушене його право власності або інше речове право (п.4 ч.1 ст.268 ЦК України), тобто усунення яких-небудь порушень прав власника, навіть якщо ці порушення були зв'язані з позбавленням володіння. Оскільки названі порушення мають тривалий характер, то постійно «відсувається» початковий момент перебігу позовної давності з кожним новим порушенням прав власника або іншої особи, що ж стосується органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушене його право власності або інше речове право, то ці органи порушують права зазначених осіб по володінню, користуванню і розпорядженню належного їм майна.

З огляду на те, що правова можливість, закріплена в ст.56 Конституції України, не зв'язана тільки з порушен-

ням права власності, більше послідовним було б відповідне положення нового ЦК України сформулювати так: позовна давність не поширюється «на вимогу власника або іншої особи про визнання незаконного правового акту органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушене його право власності або інше речове право, а так само на вимогу про відшкодуванні майнової або моральної шкоди, заподіяної таким правовим актом».

На вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування) позовна давність так само не поширюється (п.5 ч.1 ст.268 ЦК України). Інакше кажучи, якщо збитки можуть бути підтверджені страховиком через невизначений час із моменту настання страхового випадку, то і страхова сума (страхове відшкодування) повинна бути виплачена через невизначений час.

Позовна давність не поширюється на вимогу центрального органу виконавчої влади, що здійснює керування державним резервом, відносно виконання зобов'язань, які випливають із Закону України «Про державний матеріальний резерв» (п.6 ч.1 ст.268 ЦК України). Так, відповідно до ч.6 ст.14 Закону України «Про державний матеріальний резерв», не підлягають дії позовної давності вимоги про застосування майнової відповідальності до постачальника (виготовлювача) матеріальних цінностей, поставлених (закладених) у державний резерв, у випадку виявлення в них прихованих дефектів [12].

Закон передбачає можливість і надалі встановлювати правила про незастосування строку позовної давності до окремих видів вимог з урахуванням доцільності і необхідності. Разом з тим є ряд видів вимог, про які не згадано в ст.268 ЦК України, однак виходячи із сутності відносин, на підставі яких ці вимоги виникають, можна зробити висновок про те, що до них строки давності не застосовуються.

До таких вимог відносять вимоги про стягнення аліментів (коштів на утримання дітей), стягуваних з батьків і інших родичів, у випадках, встановлених законом. Аліментні відносини засновані на сімейно-шлюбних зв'язках людей. Сімейні відносини і майнові права, що випливають із них, і обов'язки не можуть бути обмежені яким-небудь строком.

Крім того, позовна давність не поширюється на вимоги, які випливають із сімейних відносин (ст.20 СК України). Позовна давність застосовується тільки у випадках, передбачених СК України, а саме: до вимог про розподіл майна, що є об'єктом права загальної спільної власності чоловіка і жінки (ч.2 ст.72 СК України), до вимог особи, що вважає себе батьком дитини, про визнання батьківства (ч.2 ст.129 СК України), до вимог матері про внесення змін в актовий запис про народження дитини (ч.3 ст.138 СК України) і до вимог матері про визнання материнства (ч.3 ст.139 СК України). Інші вимоги про внесення змін в актовий запис про народження дитини, вилучені зі сфери дії позовної давності.

Однією з підстав введення інституту позовної давності є її спрямованість на усунення невизначеності в існуванні правових відносин. Позовна давність, таким чином, встановлюється для усунення невизначеності в правових відносинах між батьком (матір'ю) і дитиною. Разом із тим невизначеність у правових відносинах між батьком або матір'ю і дитиною можна розділити на два види: така, що суперечить інтересам дитини, і така, що їй не суперечить [13, с.11]. Інша справа, коли невизначеність існує в правових відносинах між особою, що вважає себе батьком або

матір'ю, і дитиною. Звернення таких осіб через невизначений період часу з вимогою про визнання батьківства або материнства за умови, коли у дитини вже є батьки, могло б заподіяти шкоду дитині. Невизначеність у правових відносинах між особою, яка записана батьком або матір'ю, і дитиною суперечить інтересам останнього. Тому у ч.2 ст.129 і ч.3 ст.139 СК України встановлена позовна давність в один рік до вимог про визнання батьківства або материнства.

Крім вимог, передбачених у ст.268 ЦК України, і випадків, спеціально встановлених іншими нормативно-правовими актами, існує ряд вимог правового характеру, про які можна зробити висновок, що на них не поширюється позовна давність виходячи із сутності відносин, із яких ці вимоги випливають.

Не застосовується позовна давність до вимог власника або іншого володільця про усунення яких-небудь порушень його права, хоча б ці порушення і не були з'єднані з позбавленням володіння. Це пояснюється тривалим характером порушення права власності, що постійно повторюється, і наслідки якого не припиняються.

Таку позицію займає і Вищий господарський суд України, роз'яснюючи, що до вимог про усунення яких-небудь порушень прав власника, непов'язаних з неправомірним позбавленням володіння, позовна давність не застосовується, оскільки правопорушення триває в часі [14].

В окремих державах світу позовна давність не поширюється на вимоги про повернення майна. Однак це не означає, що відповідне майно не може перейти у власність їхніх фактичних власників. У тих країнах, де існує інститут набувальної власності, речі можуть стати власністю осіб, які ними володіють, незалежно від того, що на вимоги про повернення цих речей не поширюється позовна давність.

На підставі викладеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. За загальним правилом, позовна давність поширюється на всі цивільно-правові вимоги, що випливають із зобов'язальних прав, а також із порушення права власності і інших суб'єктивних абсолютних прав. Але законом передбачаються вимоги, на які позовна давність не поширюється.

2. Встановлення виключень із правила про незастосування позовної давності до вимог, які виникають із порушень особистих немайнових прав, є спірним. Особистим немайновим правам фізичних осіб повинен бути забезпечений підвищений правовий захист, який повинен проявлятися і у незастосуванні до вимог, які випливають із порушення цих прав, позовної давності. Отже, положення чинного законодавства України, які встановлюють виключення із правила про незастосування позовної давності до вимог, які випливають із порушення особистих немайнових прав, суперечать правовій природі цих прав.

3. Окремо виділяти в законі правило, згідно з яким позовна давність не поширюється на вимоги про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням

здоров'я або смертю, є зайвим.

4. Сформулювати відповідне положення п.4 ч.1 ст.268 ЦК України треба так: позовна давність не поширюється «на вимогу власника або іншої особи про визнання незаконного правового акту органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушене його право власності або інше речове право, а так само на вимогу про відшкодування майнової або моральної шкоди, заподіяної таким правовим актом».

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року // Офіційний вісник України. -2003. -№11. -Ст.461.
2. Цікало В.І. Вимоги, на які не поширюється позовна давність // Вісник Львівськ. ін-ту внутр. справ. -2001. -№ 1. -С.235-239.
3. Закон України «Про міжнародне приватне право» від 23.06.2005 р., № 2709-IV // ВВР України. -2005. -№ 32. -Ст.422.
4. Кодекс канонів Східних Церков: Авторизований переклад. -Львів: Вид-во ООО Василя, 1995. -471 с.
5. Закон України «Про внесення змін до Кодексу законів про працю України» від 24.12.1999 р., № 1356-XIV // ВВР України. -2000. -№ 6-7. -Ст.41.
6. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р., № 2947-III // ВВР України. -2002. -№ 21-22. -Ст.135.
7. Конституція України // ВВР України. -1996. -№ 30. -Ст.141.
8. Цікало В.І. Сфера застосування позовної давності // Становлення правової держави в Україні: проблеми та шляхи вдосконалення правового регулювання. -Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2001. -С.64.
9. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р., № 2121-III // ВВР України. -2001. -№ 5-6. -Ст.30.
10. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р., № 2664-III // ВВР України. -2002. -№ 8. -Ст.1.
11. Закон України «Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку» від 08.02.1995 р., № 39/95-ВР // ВВР України. -1995. -№ 12. -Ст.82.
12. Закон України «Про державний матеріальний резерв» від 24.01.1997 р., № 51/97-ВР // ВВР України. -1997. -№ 13. -Ст.112 (з наступними змінами).
13. Цікало В. Исковая давность в семейном праве // Юридическая практика. -2003. -№ 1. -С.11.
14. Інформаційний лист Вищого господарського Суду України «Про деякі приписи законодавства, яке регулює питання, пов'язані із здійсненням права власності та його захистом» від 31.01.2001 р., № 01-8/98 // Вісник господарського судочинства. -2001. -№ 2.

Надійшла до редколегії 26.10.2006

ТОКАРЬ Н.В. ТРЕБОВАНИЯ, НА КОТОРЫЕ ИСКОВАЯ ДАВНОСТЬ НЕ РАСПРОСТРАНЯЕТСЯ

Исследованы требования, на которые исковая давность не распространяется и высказаны предложения об усовершенствовании правового регулирования рассматриваемого института.

TOKAR' N.V. DEMANDS, WHEN THE LIMITATION OF ACTIONS IS NOT PROPAGATION

Requirements to which limitation of actions is not distributed are investigated and offers on improvement of legal regulation of considered institute are stated.